

ŽENA KAO ČOVJEK PROLEGOMENA NA TEMU TJEDNA

VJEKOSLAV BAJSIĆ

Ovom bi predavanju po svojem mjestu u rasporedu pripadao uvodni karakter. Uvodna su predavanja većinom dosadna, jer se dobrim dijelom bave pitanjima metode, pitanjima pristupa predmetu, definicijama i distinkcijama te istražuju status quaestionis. S druge strane su nezaobilazna i utoliko blagotvorna što nas upozoravaju na moguće skrivene zamke u našem razmišljanju, tj. nastoje već u početku zastrašiti slušaoca.

U to ime bih molio da učinimo jedan misaoni pokus. Zamislimo da sada umjesto mene ovdje za stolom sjedi neka veleučena gospoda te uglavno ženskom duhovnom i pastoralnom skupu drži uvodno predavanje o dostojanstvu muškarca i o njegovoj ulozi u Crkvi, recimo, upravo pod naslovom: »Muškarac kao čovjek«.

Mislim da se uglavnom osjeća kako je takva pomisao nastrana, neozbiljna, a njeno ostvarenje prilično nevjerovatno. Moglo bi se, dakako, navesti još sličnih pokusa. Zaključak je ipak, čini se, jasan: ne postoji simetrija između muškarca i žene, tako da bi nekom muškom svijetu odgovarao neki ekvivalentni ženski svijet koji bi se od muškoga razlikovao samo zbog drugog gledišta, kao npr. lijeva i desna ruka, i gdje bi tada ta simetrija prešla u istovjetnost i jednakost tek tako da promijenimo našu točku promatranja, kao što se lijeva ruka pretvara u desnu ako je gledamo u zrcalu. Ako danas izbijaju na površinu javne svijesti neki problemi oko razumijevanja ženske prirode i uloge žene u javnom životu, dakako i u životu Crkve (možda se kod nas to ne osjeća posebno jako, ali ima krajeva gdje se nelagodnost ne može previdjeti ili zanemariti), onda bismo tim problemima mogli dati etiketu problemâ simetrije. Žensko nije muško – inače ne bi postojale te dvije riječi – ali se mogu izricati pitanja o stupnju simetrije, ili, praktično govoreći, o stupnju ravnopravnosti, jednakosti pred raznim instancijama, u mogućnosti djelovanja, o metafizičkom i društvenom dostojanstvu i sl., tj. o svemu onomu što pogađa čovjeka kao čovjeka. I muško i žensko jest čovjek. Ako danas postoje problemi oko žene, onda su to problemi oko njezina čovještva. Zašto baš danas i sada? Nešto se u suvremenom životu pomalo toliko izmijenilo da se javlja potreba ponovnog

definiranja žene, jer se neko ranije razumijevanje, koje je prešutno živjelo tisućljećima te našlo svoje filozofske i teološke formulacije, pokazalo nedostatnim. Očito je potrebna nova teološka i filozofska *ginekologija*. Inače ne bismo ovdje sjedili i raspravljali o tom.

Da bismo zakoračili u naš *status quaestionis*, stanje pitanja, predlažem da posegnemo za tradicionalnim naukom kako ga npr. nalazimo u *Teološkoj sumi* sv. Tome Akvinskoga, i to u 92. kvestiji, 1. artikulu pod naslovom: Je li bilo potrebno da se pri prvoj proizvodnji stvari proizvede i žena?

Tu sv. Toma, odgovarajući na to pitanje, tj. ocrtavajući svrhu toga bića što se naziva ženom, postavlja temelje za razumijevanje njezine naravi, pa onda i svega djelovanja i svih odnosa koji iz nje proistječu.

Već se u prvoj objekciji, prigovoru, susrećemo s glasovitom Aristotelovom definicijom žene. Kaže se naime: »Čini se da u prvoj proizvodnji stvari nije trebalo da se proizvede žena: kaže, naime, Filozof u 2. knjizi *O rađanju životinja* da je *žena mas occasionatus*, (u svom naravnom razvitku slučajno spriječen muškarac). No ništa spriječeno i manjkavo ne bi smjelo postojati u prvoj proizvodnji stvari; dakle u onom prvom ustanovljivanju stvari ne bi se smjela proizvesti žena«.

Podrobnije tumačenje nalazimo u odgovoru na tu objekciju: što se tiče, naime, pojedinačne naravi, tj. naravi pojedinačnog bića, »žena jest nešto manjkavo i mimo nakane: jer aktivna snaga, koja je u sjemenu muškarca, nastoji proizvesti nešto sebi slično savršeno po muškom spolu: a to što se rađaju žene, to je uslijed slabosti aktivne snage, ili zbog neke neraspoloženosti materije, ili pak također zbog neke promjene izvana; recimo pod utjecajem južnih vjetrova, koji su vlažni, kako se kaže u 4. knjizi *O rađanju životinja*«. No ako je usporedimo s općom, univerzalnom prirodom, s prirodom kao sveukupnosti promjenljivih bića, tada »žena nije nešto mimo nakane, nego je po nakani prirode usmjerena na djelo rađanja: namjera pak prirode potječe od Boga, koji je univerzalni tvorac prirode, te je tako, kad je stvarao prirodu, stvorio ne samo muško nego i žensko«, kaže sv. Toma.

Svrha žene određuje se podrobnije na početku korpusa artikula: »Odgovaram da treba reći da je bilo *potrebno da žena bude* kako kaže Sv. pismo, *na pomoć mužu*; no ne na pomoć u nekom drugom poslu (kako su to neki rekli), kad u bilo kojem poslu muškarac prikladnije može pomoći muškarcu nego žena; nego na pomoć u rađanju«.

Ta »pomoć u rađanju«, radi koje uopće postoji žena, kako se tu kaže, premda se ne slažu svi, potječe iz ondašnje teorije rađanja, kako se vidi malo dalje. Kaže sv. Toma (zapravo Aristotel) da su u biljkama, koje nemaju druge djelatnosti nego da se množe, spojena aktivna i pasivna moć rađanja u istoj jedinki, pa biljni individuum sam proizvodi svoje sjeme. U životinja, pogotovo u čovjeka, pojedinac ima i druge djelatnosti osim rađanja, pa da ne bi neprestano rađao, nalaze se aktivna snaga i pasivni materijalni element odijeljeni jedan od drugoga na zasebnim bićima, te se sjedinjuju tek prilikom rađanja. Zbog te odijeljenosti pasivnog elementa od muškarca, tj. od čovjeka, da se njemu omoguće i više djelatnosti od pukog rađanja, deponiran je pasivni element rađanja u ženi, tj. svojevrsno defektnom muškarcu, koja će čovjeku biti na raspolaganju kao nužna pomoć pri rađanju kad to bude potrebno.

Ta prirodna manjkavost ženskoga bića, tog defektnog čovjeka, navelo je neke na pomisao da se u zemaljskom raju, kad Adam i Eva ne bi bili sagriješili,

ne bi rađale djevojčice. O tom čitamo u 99. kvestiji, 2. artikulu iste *Sume*. Kaže se naime u objekcijama da se u tom savršenom stanju ništa ne bi neprirodno događalo pri rađanju. No kako se žena rađa »kao nešto što proizlazi kanda mimo naravi«, onda se ne bi rađale žene. Slično je kad se kaže: »Svako biće koje rađa, rađa nešto sebi slično, ako se u tom ne spriječi bilo uslijed nedostatka snage bilo zbog neraspložene materije: kao kad slabi oganj ne može zapaliti zeleno drvo. No u rađanju aktivna je snaga u muškom.« Kako u onom stanju u raju ne bi bilo nikakva manjka ni sa strane aktivne snage ni sa strane materije, čini se da bi se uvijek rađali dječaci.

Što se tiče pitanja kako bi se tada napučila zemlja, odgovara se da bi u tu svrhu bili dostatni Adam i Eva, jer su prije grijeha bili besmrtni, pa bi bilo vremena za to.

Toma na to odgovara koliko mu je bilo moguće razumno. Ljudsku narav je stvorio Bog, pa bi i djelovala kako ju je učinio. A učinio ju je da bude muška i ženska, pa bi tako bilo i u raju. A savršenstvo se svemira sastoji upravo u tom da u njem postoje razni stupnjevi stvari, ono savršeno i ono manje savršeno, pa tako i spolovi u ljudskoj prirodi. Što se tiče mogućnosti rađanja defektnih bića, kao što su žene, usprkos neranjenjnoj prirodi, kako bi postojala da nije bilo istočnoga grijeha, Toma se drži Aristotela, koji kaže »da sjeverni vjetar potiče rađanje muškaraca, a južni rađanje žena«. Ti su vjetrovi, dakako, nezavisni od istočnog grijeha, pa bi puhali i u raju. No ima i slučajeva kad se nešto rađa pod psihičkim utjecajem, »ex conceptione animae«, koji lako proizvodi promjene u tijelu, tako da bi praroditelji pogotovo u stanju nevinosti mogli po svojoj volji određivati spol djece. Sve u svemu: nezavisno o grijehu praroditelja rađalo bi se toliko žena koliko i muškaraca.

Što se tiče podređenosti žene muškarcu, Toma razlikuje dvije vrste podređenosti (*Summa th.*, q. 92, a. 1. ad 2.). Jedna je ropska, »servilis«, kojom se onaj nadređeni služi podložnim na svoju vlastitu korist. Takva je podređenost žene mužu nastala poslije grijeha. Druga je podložnost »oconomica« (doslovce: upravljanja kućom), ili »civilis« (građanska, politička), po kojoj se nadređeni služi podložnima na njihovu korist i dobro. Takva bi podložnost postojala i prije grijeha. Žena je, dakle, podložna mužu po svojoj naravi, »jer je muškarac po naravi razumniji« ili kako kaže u objekciji (2.) na koju odgovara: »...žena je manje krepčine (virtutis) i dostojanstva nego muž: uvijek je, naime, onaj koji djeluje (agens) časniji od onoga koji je pasivan (patiens), kako kaže Augustin u 12. super Genes. ad liter.«

Ima još jedna značajna objekcija u 1. artikulu 92. kvestije. Kaže se: »Trebalo ukloniti grešne prigode. A Bog je znao da će žena biti muškarcu prigoda za grijeh. Dakle, nije trebalo da je stvori«. Toma odgovara: »Da je Bog sve ono što je čovjeku prilika za grijeh uklonio iz svijeta, ostao bi univerzum nesavršen: niti pak je bilo potrebno da se ukloni opće dobro da bi se izbjeglo pojedinačno zlo, pogotovo što je Bog toliko moćan da koje god zlo može usmjeriti na dobro«.

Sve u svemu: da bi čovjek, misli se muškarac, osim rađanja mogao raditi nešto drugo, uzvišenije, Bog je odijelio pasivnu komponentu rađanja od njega, te tako stvorio spolove. Nosilac te pasivne komponente jest žena, tj. nekim manjcima zbog nekih okolnosti u svom potpunom razvitku spriječeni, defektni muškarac, čija zadaća i smisao nije neka samostalna egzistencija, nego biti komplement, stajati na raspolaganju muškarcu kao materija za rađanje. Odatle

i podređenost, pogotovo u stanju poslije grijeha. To je biće muškarcu, čovjeku grešna prigoda.

Logično slijedi da svaka vezanost za to defektno biće mimo potrebe rađanja znači smanjivanje vlastitog dostojanstva i vrijednosti. Jasno je također da žena nema što tražiti u javnom životu, nego pripada muškarcu i ulazi u njegovu porodicu, prima njegovo ime, postaje njegov posjed. Deseta zapovijed Božja u *Izl 20, 17* glasi: »Ne poželi kuće bližnjega svoga! Ne poželi žene bližnjega svoga, ni sluge njegova, ni sluškinje njegove, ni vola njegova, ni magarca njegova, niti išta što pripada bližnjemu tvome!«. Iznimke su rijetke i potvrđuju pravilo.

Bilo bi, međutim, posve krivo kad bismo mislili da je ta ginekologija, i njezine društvene posljedice, plod neke namjerne muške filozofije ili teologije. Stvari stoje upravo obrnuto: na početku stoje uvijek neke stvarne društvene i kulturne prilike kad su neki odnosi toliko ustaljeni da se prihvaćaju kao nešto samo po sebi razumljivo, kao u antiki (a i dugo kasnije) opstojnost nekih po naravi slobodnih i drugih, neslobodnih ljudi. Racionalizacijom, tj. razmišljanjem o tim odnosima, kako bi se shvatilo i opravdalo njihovo postojanje, stvaraju se neki modeli i neke teorije. Dokaz je za to što se sami stavovi i ponašanja održavaju žilavo i onda kad je tim modelima, uslijed, recimo, novih spoznaja, nestala svaka teorijska osnovica koja bi ih opravdavala. Tako ima i danas dosta muškaraca koji, istina, nemaju neku razvijenu teoriju, ali se u praksi ponašaju prema upravo prikazanoj ginekologiji. Sjećam se susjeda koji je istukao svoju ženu kad mu je rodila treću djevojčicu za redom. Mnogim muškarcima rođenje sina još uvijek je dokaz njihove posebne muške snage. U Kini bi nakon poznatog zakonskog ograničenja broja porođaja seljaci znali ubiti žensko novorođenče kako bi dočekali ono muško, itd.

U našem slučaju teorija se temelji na ondašnjoj biologiji rađanja, koja je, bez mikroskopa, mogla uvažiti samo grubo vidljive stvari i, prema tomu, bila uglavnom fantastična: čovjek se začne iz menstrualne krvi (odatle u Ivanovu Prologu »... koji su rođeni ne od krvi ...«) rađajućom snagom naravi, sjedište koje jest u muškarcu, tj. potpunom čovjeku. Kako se iz tekstova vidi, nitko nije imao pojma o oplodnji. Još manje o tom da se živi organizam sastoji od stanica, da postoje neke gamete, zigote, geni, kromosomi, desoksiribonukleinska kiselina i druge grozne riječi, i da su životni procesi kudikamo zamršeniji i drukčiji nego što je to itko mogao naslutiti. Žena je bila tek kao njiva na koju se baca sjeme. Žena i zemlja išle su uvijek zajedno: ženom se stjecala zemlja (... tu felix Austria nube!)

Danas znamo da to ide sasvim drukčije, da je žena »generativno« i te kako »aktivna«, pa, kad bi se htjelo govoriti o pomoći, onda bi to danas više bio muškarac ženi, a ne obrnuto. Nema razloga da se u ime navodne pasivnosti nekom umanjuje dostojanstvo.

Govoreći filozofski, greška je bila u tom što se pojam čovjeka u vidu spolova smatrao univočnim, jednoznačnim pojmom. Ako se takav pojam, koji se u istom smislu pridaje svim jedinkama, pripisuje jednako svim ljudima, pa ako postoji neka razlika između njih, onda ta razlika može proizaći samo na račun nečije manjkavosti. Grbavcu možemo pridati jednoznačno pojam čovjeka samo ako ga shvatimo u nečem manjkavim čovjekom. Danas treba reći da su muško i žensko analogni pojmovi, tj. i jedno i drugo su potpuni, savršeni ljudi, ali svatko na svoj način. Analogija je tu analogija proporcije, razmjera: muško

prema svom načinu egzistencije kao žensko prema svom. Tu ima već nešto više opravdane simetrije.

Ja bih, međutim, vrlo upozorio na metodološku činjenicu – zato sam uglavnom sve to dovle pričao – da smo u vrlo velikoj neprilici kad danas želimo odrediti narav i položaj, ulogu i dostojanstvo žene. Mislim da je očito, i to moramo reći, da nam praktički sva tradicija otpada kao oslonac zbog upravo iznesene pojmovne i društvene kontaminacije. Poučno je, ako smo ponizni, vidjeti i priznati koliku težinu imaju kulturne i društvene prilike u oblikovanju našega pojma naravi i kolik je oprez potreban pri upotrebi auktoritetâ iz tradicije kad se u toliko važnoj stvari, koja se izravno tiče svake druge ljudske osobe, toliko otišlo u stranu. I da ne bi netko pomislio da te razlike i nisu na kraju toliko važne, prisjetio bih – to je, dakako, ekstremni slučaj – samo na one desetke tisuća žena koje su neopisivom grubošću nevine zlostavljane i na kraju žive na lomači spaljene, dobrim dijelom pod isprikom teorije da je žena po naravi »femina«, tj. fide minor, manja u vjeri, te češće ima posla s vragom. Ako se uzme u obzir to razdoblje tamo od 16. stoljeća pa do odmaklog prosvjetiteljstva, jedva će se moći izbjeći govor o kolektivnoj krivnji muškaraca Srednje i Zapadne Evrope.

Otkad je kršćanski Bog i Bog filozof, tj. otkad je legitimno misliti da se Bog objavljuje i kroz prirodu, kao njezin tvorac, te su priroda i znanost o prirodi teološko mjesto, razumljivo je da je kršćanska teologija upotrebljavala spoznaje antike filozofije prirode gdje god joj je to bilo potrebno. Danas su te spoznaje što se tiče prirode sporne ili nevaljale. Budući da je prirodna svrha žene posao rađanja – vidjeli smo što o tom misli sv. Toma, a nije jedini – bilo bi normalno da se sada spoznaje o ženi i njezinu čovještvu odrede prema spoznajama moderne biologije. No tu nam se ispriječila činjenica što postoji metodološki jaz između suvremene biologije i teologije. Prirodna se znanost tamo od 17. vijeka služi eksperimentalnom metodom i matematičkim jezikom, dok filozofija i teologija upotrebljavaju svagdašnji govor koji je namijenjen komunikaciji između osoba. Ne postoji, na žalost, neka opće prihvaćena filozofija biologije – Aristotelov pojmovni instrumentarij kojim zahvaća živo biće nije suprotan, nego je posve stran govoru suvremene biologije – tako da ne postoji ni zajednički rječnik između teologije i biologije.

Ne bih ulazio u to što biologija govori o činjenici spolova i spolnog razmnožavanja i o koristi toga »mehanizma« za neku vrstu. Jedino bih rekao da rađanje nema nikakve veze s nekom aktivnom muškom silom ili pasivnom ženskim raspoloživosti, još manje s južnim ili sjevernim vjetrovima, kao ni s konstelacijama planetâ. Tkivo koje proizvodi gamete, čijim će se spajanjem začeti ljudski zametak, već je u vrlo ranom stadiju odijeljno od ostalog organizma. Smatra se da je biološki višestanični individuum samo »izum« rasplodnih stanica da se genetička informacija dovoljno uspješno prenese dalje. Tako roditelji kao svjetsna ljudska bića ništa od »svoje« rađanjem aktivno ne daju potomstvu, premda većinom ne misle tako, nego, naprotiv, samo prenose nešto što im je povjereno. Tako danas riječ »moje dijete«, biološki gledano, ima prilično drugo značenje nego u prošlosti. Genetička podloga djeteta na osnovi koje se izgrađuje njegov organizam ne poklapa se ni s onom očevom ni s onom majčinom, premda ima »nešto« što se prenosilo i kockanjem miješalo preko predaka, tj. preko bogtepitaj koga. Danas je moguće oploditi jajašce u epruveti i usaditi ga u tuđi organizam koji će ga nositi do rođenja djeteta. To je, dakako,

»neprirodno«, ali je moguće, te dovodi u pitanje naše pojmove koji se »normalno« oblikuju na osnovi onoga što se većinom i grubo govoreći događa. Prirodno pak rađanje uopće ne ovisi o spoznaji stvarnih procesa pri tom činu. Inače se ne bi mogle rađati životinje, a ni biološki neškolorani ljudi. I dok nam biologija može obezvrijediti neke ranije modele i pojmove, nije nam od velike pomoći pri rješavanju našega problema. Priroda, kako nam se danas pokazuje, svrsishodna je samo do te mjere da nešto još nekako opstane i, osim toga, ne zna ništa o našoj filozofiji i teologiji, nije sentimentalna i nije je briga za nečije dostojanstvo. Virus gripe isto tako spada predsjednike Sjedinjenih Država kao i prodavače droge iz predgrađa New Yorka, lopove i svece.

Upravo na osnovi tih novih bioloških spoznaja – i bezveznosti starih – jasno je vidljivo da se vrednovanje žene (ili muškarca) ne može temeljiti na biološkim teorijama o rađanju, premda je ono u čemu se najočitije razlikuju, tj. njihova spolnost, u službi rađanja. Odlučuje, naprotiv, struktura i kultura društva, tj. uloga i vrijednost muškoga ili ženskoga ne ovisi o stvarnim biološkim procesima, nego o tom što se unutar nekog kulturološkog konteksta o tom misli ili fantazira.

Zato treba reći da su »majka« i »otac«, pogotovo ako ih gledamo sa strane djeteta, u prvom i pravom smislu riječi sociološki, a ne biološki pojmovi. Biološki, kako smo rekli, roditelji su samo prenosioci dijelova genetičke informacije koja čini novo biće. Ono što tek čini potpunog čovjeka, tj. društveno svjesno i samosvjesno biće, zaodjeveno nekom kulturom, to je isključivi proizvod socijalne gestacije. Tek kad se uključi ta gestacija, može se u punom i pravom smislu govoriti o roditeljstvu. Roditelji u daleko snažnijem smislu riječi rađaju dijete duhovno nego što to ikad mogu biološki. Tu doista daju nešto od autentično svojega, i ne samo nešto.

To će biti još očitije ako gledamo roditelje sa strane djeteta. Dijete isprva ne zna ništa o svom biološkom porijeklu (»roda ga je donijela«), i nije mu to ni važno, tako da za majku i oca prihvaća osobe koje se za nj brinu i vole ga, od kojih se uči stvarnosti i životu, na čijim duhovnim osobinama izgrađuje svoju osobnost. Znam za slučaj kad je neka majka ostavila svoje novorođenče nekoj drugoj osobi, koja ga je gajila i odgajala, i kolike su bile muke djeteta kad ga je biološka majka nakon 9 godina, kao djetetu posve strana osoba, sudski zahtijevala natrag.

To govorim zato što se često pojam majke previše suzuje na biološko rađanje. Možda zato što je mnogima samo do toga stalo. Teško je prorokovati budućnost. Ne znam hoće li biološka znanost doći do toga da se čovjek ne bude više uzgajao u utrobi žene, nego u boci, kao u Huxlejevu *Novom vrlom svijetu*, ali će majka kao biće koje duhovno oblikuje čovjeka uvijek biti potrebna. Zato mi je nekad čudno što se i u majčinskoj ulozi Bogorodice uglavnom naglašava biološka strana stvari. Njezino je dijete bilo Sin Božji, ali mislim da njegovu božanstvu nije ništa smetalo ako je i nešto duhovno primio od mame, a ne samo tijelo. Ono vrijedno što čovjeka čini u punom, obilnom smislu čovjekom ne ide kroz gene, nego iz usta u uho. Ne zaboravimo da se tako razmnožava »Božja familija«, tj. oni »... koji su rođeni ne od krvi, ni od volje tjelesne, ni od volje muževlje, nego od Boga« (Iv 1,13). Ima dakle, jedna autentična razina bića ženskog čovjeka, koja nije u službi biološkog kontinuiteta neke grupe, recimo muževlje obitelji, razina koja upravo čini njezinu jezgru kao osobe, tako da se – i nek mi oprostite Aristotel i sv. Toma i svi drugi – žena

ne može reducirati na pomoć muškarcu u rađanju, koliko god je još uvijek pri tom neophodna.

Srž naših današnjih problema jest sociološke, a ne metafizičke naravi. Ako narav žene, tj. ono što se smatra naravi žene, doista ovisi uglavnom od kulture i društvene strukture, onda možemo i problem najbolje zahvatiti i razumjeti s te strane. Ostavljam po strani oblike matrijarhata, koji još negdje po svijetu postoje. Moderno evropsko društvo nije se razvilo iz matrijarhata. Razlika koja postoji između modernih oblika društva i ranijih jest, kako smo to već ovdje na nekom »tjednu« bili ustanovili, u ulozi obitelji u društvu. U Rimu se npr. država sastojala iz velikih stabilnih obitelji s dugim kontinuitetom i tradicijom (*lares et penates*). Njih je prema drugim obiteljima i prema cjelini države predstavljao muškarac, *pater familias*. Jasno je da je takvo društvo bilo muško društvo, tj. javnost se sastojala od solidarnosti muškaraca. Obitelj je uglavnom bila »sub manu« poglavara obitelji. Tako se doista može govoriti – model je iz moderne biologije – o obitelji kao stanici društva. Ženi su bile dodijeljene važne funkcije unutar te stanice, ali je u javnosti, i tada i još vrlo, vrlo dugo, njene interese mogao zastupati samo muškarac.

I u Crkvi imamo nešto slično. Postoji skup duhovnih otaca koji čine crkvenu organizaciju (crkvenu javnost, »državu«) te predstavljaju i zastupaju Crkvu prema drugim grupama. Oni pod sobom imaju svoje duhovne obitelji (župe, redove, biskupije). Laici, među njima 50 % žena, sadržaj su takvih stanica, te nemaju gotovo nikakvih direktnih kompetencija u službenom, javnom crkvenom životu.

Danas se, međutim, obitelj kao takva stanica društvenog organizma raspala; njezin sadržaj uglavnom slobodno pliva po društvenoj tekućini. Nema više nekog vremenskog kontinuiteta, neke obiteljske tradicije, tako da bi se npr. razni članovi obitelji u interesu cjeline miješali u izbor bračnih partnera. Društvo više nema oblik kristalnog konglomerata, nego je u plinovitom stanju, svaka molekula za se. Zato ga više ne vode *patres conscripti*, nego dame i gospoda, odnosno drugarice i drugovi. Već je dugo što se govori o takozvanoj »vaterlose Gesellschaft«, društvu bez otaca.

Tako nalazimo danas ženu još uvijek unutar u biti muškog društva, ali ne više na svom dugo tradicionalnom mjestu unutar muževlje obitelji zajedno s njegovim slugom i sluškinjom, volom i magarcem, nego kao otkvačeni šareni balon koji nošen vjetrom prilikâ plovi kroz strukture »plinovitog« društva. Brineći se sama za se i prepuštena sebi, nastoji se snaći kao individuum tamo gdje je možda u ovom društvu socijalne tržišne privrede trebaju. Ako je kadikad bijesna na mušku prepotentnost i na patrijarhalne pokušaje i propovijedi o tom kako bi se trebala ponašati, to je stoga što joj se ne pruža zbiljska pomoć, nego se od nje zahtijevaju stvari za koje više ne postoje ni uvjeti ni pretpostavke.

Imamo pred sobom, pogotovo ga one imaju, problem posebne vrste kakvoga ranije nije bilo, jer ranije nije bilo takvoga društva, tj. društva gdje nema stalnih torova ni ograda – svi su zidovi i zastori pali i nestali, nego svak komunicira sa svakim u vrtlogu susreta, informacija, utisaka i utjecaja. Problemi se ne mogu riješiti tako da žene pokušaju stvoriti u početku spomenuto simetrično društvo, neki paralelni matrijarhat, ili da se ubacuju kao pseudomuškarci na vodeća patrijarhalna mjesta. Problem je zapravo zajednički, i muški i ženski, jednostavno ljudski. Nastaje nešto novo, i već je dobrano uznapredo-

valo. Muškima je lakše, jer imaju neku tradiciju, jer je i ranije javni život bio u njihovim rukama. Žene su se morale tek teško probijati, ali treba reći da ono što se steklo nije bilo toliko plod njihove borbe, koje je bilo i ima je, koliko nestanka patrijarhalne obitelji.

I problem žene u Crkvi proizlazi iz tih promjena. Zapravo je riječ o problemu Crkve. Može li Crkva – a koncilski dokumenti jasno govore kako Crkva nije vezana ni uz koju kulturu ili društveni poredak – može li, dakle, Crkva i ovom »plinovitom«¹ društvu donijeti modele življenja, ili pak nehotice, iz inercije, još uvijek oponaša strukture i vrijednosti patrijarhalnog razdoblja? Može li čovjek biti cjelina i objediniti svoj život i ulogu u današnjem društvu, koje više nije patrijarhalno, a drugoga nema, i upotpuniti svoj religiozni život koji je možda još uvijek patrijarhalno zamišljen? Nekad su Crkva i društvo imali analogne organizacijske strukture. Danas ne. Nije li to razlog što se neki, ili neke, osjećaju nevoljko u Crkvi? To su sve pitanja na koja ovdje ne mogu odgovoriti. Htio bih samo da se ne zaborave. No mislim da je iz toga što je rečeno razumljivo zašto je nestanak patrijarhalnog društva, velike patrijarhalne obitelji, doveo upravo ženu u krizu.

Gospodin Isus ustanovio je svoju Crkvu kao obitelj. Ali kao jednu obitelj. »Ni ocem ne zovite nikoga na zemlji. Ta jedan je Otac vaš – onaj na nebesima«² (Mt 23, 9). To zvuči izvanredno moderno.

I čovjek je biće s nekim urođenim formama ponašanja koje mu pomažu da kao životinjska vrsta preživi u prirodi. No kao duhovno biće sam prilagođava sebi prirodnu okolinu i stvara svijet kulture i duha. Velik mu je u tom problem što mijenja svoje uvjete života, dok njegove urođene sheme ponašanja uglavnom ostaju iste. Odatle nesklad i potreba da se prevlada čista priroda.

Može se reći da je kršćanstvo pokušaj pomicanja težišta od animalnosti, od brige za održanje vrste, čemu je u prirodi podređen svaki individuum, na svijet duha, na osobu, na samosvjesnog pojedinca. U prirodi se može govoriti o nekoj (vrlo relativnoj) vječnosti vrste; u kršćanstvu je pojedinac besmrtnan, oslobođen usađenosti i zaračlanosti prirodnoj grupi. Uči se da ne postoji generička duša: Bog, naprotiv, stvara dušu svakom pojedincu posebno, te svatko stoji u posebnom odnosu prema Stvoritelju kao njegov posjed, te u to ime krije u sebi nešto nepovredivo i neizrecivo. Tek odatle se, zatim, tvori narod Božji, Božja obitelj, koja raste i množi se ne biološki, nego sjemenom riječi Božje. U tom smislu postoji analogija majčinstva i očinstva u Crkvi na posve novoj razini.

Čovjek je po svojoj biti, pogotovo po svojoj nadnaravnoj dimenziji, nešto što se ne može iscrpiti ili zatvoriti ni unutar svoje animalne prirode ni unutar određenih kuturnih okvira, koje neprestano nadilazi. Svako nadilaženje stvara teškoće novog snalaženja i potrebu nove sinteze. Uvijek će se pritom javljati pitanje nove paradigme, novih modela i normi, nove svijesti.

I papinski dokumenat traži novu paradigmu. Nalazi je u Blaženoj Djevici Mariji. Tu je počelo razumijevanja. Samo se moramo čuvati da Mariju kao vječni uzor ne gledamo opet samo u svjetlu kulturnog ambijenta u kojemu je živjela, ili pak onoga u kojem su živjeli oni koji su je gledali i tumačili. Trebalo bi poći od lika *Maria aeterna*. To pak je misterij, i tek kao takav za sva vremena.

U dokumentu se kaže da je Bog stvorio čovjeka radi njega samoga, jer ga ljubi. Ako je čovjek stvoren radi sebe samoga, onda je on nešto na svoj način

apsolutno, pa ako ne smijemo pitati, jer je nezakonito, radi čega Bog jest, onda ne možemo pitati niti čemu je to ljudsko biće što je nazivamo ženom. Ima tu nešto posljednje neraspoločivo što je samo Bogu prozirno i što samo On smije dirnuti.

Dezvolite još sad na kraju da, kao kontrast onomu što je bilo rečeno na početku, pročitam jedan Rilkeov tekst iz *Zapisâ Maltea Laurids Briggea* od prije prvog svjetskog rata da se vidi koliko je već tada naš problem bio aktualan. Tu i tamo je izostavljen pokoji redak da sadržaj bude zbijeniji. I taj je tekst pisala muška ruka, ali je ipak pisan s toliko srca da joj se može oprostiti:

»Sad ni gobleni 'Dame s jednorogom' nisu više u drevnom dvorcu Boussacu. Došlo je vrijeme kad sve odlazi iz kuća; ništa više ne mogu zadržati. Opašnost je postala sigurnijom nego sigurnost. Nitko te iz roda Delle Viste ne prati ni ima to u krvi. Svi su nestali. Nitko ne izgovara tvoje ime, Pierre d'Aubusson, slavni veliki meštre iz prastare kuće, po čijoj su volji možda tkane te slike ... Sada pak čovjek slučajno dolazi pred to među slučajnim namjericima te se gotovo prepadne što nije pozvan. No tu su drugi i prolaze, premda ih nikad nije mnogo. Mladi se jedva zadržavaju, jedino ako im je nekako struka da te stvari jedanput pogledaju u vidu jednog ili drugog svojstva.

No kadikad se pred njima može naći pokoja djevojka. Jer ima sila djevojaka po muzejima što su negdje otišle iz svojih kuća, koje više ništa ne zadržavaju. Nađu se pred tim goblenima i zaborave malo. Uvijek su osjećale da je toga bilo, takva tihog života, nikad ne posve objašnjenih gesta, te se mutno prisjećaju da su čak neko vrijeme mislile kako će to biti njihov život. No tada iznenada brzo vade blok te počinju crtati, svejedno što, neki od cvjetova ili malu raspoloženu životinju. Reklo im se da nije važno što se upravo crta. I doista nije važno. Samo da se crta, to je glavno; zbog toga su, naime, otišle jednoga dana, prilično nasilno. Iz dobre su obitelji. No, kad sada prilikom crtanja podignu ruke, vidi se da im haljina na hrptu nije zakopčana ili ipak ne posvema. Ima tu nekoliko dugmeta koja se ne mogu doseći. Kad je, naime, živana ta haljina, nije još bilo ni riječi o tom da će iznenada otići same. U obitelji je uvijek netko tu za takva dugmeta. No ovdje, Bože dragi, tko će se time baviti u tako velikom gradu. Trebalo bi imati čak prijateljicu, ali prijateljice su u istom položaju, pa na kraju stvar završi na tom da čovjek jedan drugomu zakopčava odjeću. To je smiješno i podsjeća na obitelj, a čovjek ne želi da ga prisjećaju na nju.

Ne može se izbjeći da se za vrijeme crtanja tu i tamo ne razmišlja nije li možda bilo moguće ostati. Da, da je čovjek mogao ostati pobožan, srdačno pobožan u istom tempu s ostalima. No pokazalo se toliko bezumnim to pokušavati zajedno. Put se nekako suzio: obitelji više ne mogu do Boga. Tako su ostale samo razne druge stvari koje su se za nuždu mogle dijeliti. Tada pak je, ako se pošteno dijelilo, na pojedinog došlo tako malo da je to sramota. Ako pak se varalo pri diobi, nastale bi svađe. Ne, doista je bolje crtati, svejedno što. S vremenom će se već pojaviti sličnost. A umijeće, kad se tako malo-pomalo steklo, ipak je nešto podosta zavidno.

I zbog napornog posla s onim što su nakanile, te djevojke nemaju vremena da podignu pogled. Ne vide da uza sve crtanje ipak ne rade drugo nego potiskuju u se neizmjenljivi život koji iz tih tkanih slika blista pred njima u svojoj neizmjerljivoj neizrecivosti. Ne žele vjerovati. Sada kad mnogo toga biva drukčije, hoće se i one promijeniti. Sasvim su blizu tomu da napuste sebe, i da o sebi misle tako kako bi, recimo, muškarci mogli o njima govoriti kad su odsutne.

To se njima čini njihov napredak. Već su gotovo uvjerene da se traži užitak i opet jedan i jedan još veći užitak: da se u tom sastoji život ako ga ne želimo na glup način izgubiti. Već su počele gledati uokolo i tražiti: one, čija se snaga uvijek sastojala u tom da budu nađene.

To dolazi, vjerujem, od toga što su umorne. Stoljećima su one čitavu ljubav tvorile, uvijek su one vodile pun dijalog, oba dijela. Jer muškarac je samo ponavljao, i to loše. I otežavao učenje svojom rastresenošću, svojim nemarom, svojom ljubomorom, koja je također bila neka vrsta nemara. A one su usprkos tomu izdržale dan i noć i rasle u ljubavi i jadu. ... Znamo o jednoj ili drugoj jer su ostala pisma koja su se kao nekim čudom sačuvala, ili knjige pjesama s tužaljka ili optužbama, ili slike što nas u nekoj galeriji promatraju kroz plač koji je slikaru uspio jer nije znao što je to. No bilo ih je još bez broja više; takvih koje su spalile svoja pisma, i drugih koje nisu više imale snage da ih pišu. Starica koje su bile otvrdnule, ali s jezgrom dragocjenosti u sebi što su je skrivale. Bezobličnih, snažnih žena, koje su postale snažne od iscrpljenosti, te se pustile da budu slične svojim muževima, a ipak su iznutra bile sasvim drukčije, tamo gdje je radila njihova ljubav, u tami. Rodilja, koje nisu nikad želile radati, pa kad su na kraju umirale od osmog porođaja, imale su geste i lakoću djevojaka što se raduju ljubavi. I onih koje su ustrajale uz goropadnike i pijanice, jer su našle sredstvo da u sebi budu od njih toliko daleko kao nigdje drugdje; pa kad bi došle među ljude, nisu se mogle suzdržati, i sjajile bi kao da su se uvijek bavile blaženicama. Tko će reći koliko ih je bilo i koje su bile. Kao da su već otrpve uništile riječi kojima bismo ih mogli obuhvatiti.

No sada, kad toliko toga biva drukčije, nije li na nama da se promijenimo? Ne bismo li mi mogli pokušati da se malo razvijemo, te da preuzmemo naš dio ljubavi, malo-pomalo. Bio nam je ušteđen sav trud oko nje, te nam je tako pala među zabave, kao što nekad u kutiju djetinjih igračaka padne komad prave čipke, pa veseli i ne veseli više i na kraju leži tu među razbijenim i rastavljenim, gore nego bilo što. Pokvareni smo lakim užitkom, kao svi diletanti, a na glasu smo majstorstva. No što bi bilo kad bismo prezreli naše uspjehe, te počeli iz početka učiti posao ljubavi, koji je za nas uvijek netko drugi radio? Što kad bismo pošli i postali početnicima, sada, kad se mnogo toga mijenja.«

Zusammenfassung

Als Einleitung und Anregung wird die antike und mittelalterliche philosophische Gynekologie an den Beispielen aus der *Summa theologica* des Aquinaten mit ihren von dem heutigen Wissen sehr abweichenden biologischen Ansichten dargestellt.

Die Stellung der Frau in der Gesellschaft und ihre Würdigung ist nicht erst durch solche Theorien entstanden; die Fortpflanzung des Menschen ist von der exakten Kenntniss der entsprechenden biologischen Vorgänge unabhängig. So bestimmen die soziologischen Gegebenheiten die Stellung der Frau und ihre Philosophie. Ihre Würde als menschlicher Person läßt sich nicht von den Vorstellungen der Zeugungsfunktion bestimmen. Die Elternschaft ist, nach heutigen Kenntnissen, in erster Linie eine soziologische Funktion, da sich die geistigen Fähigkeiten des Menschen erst durch die gesellschaftliche Gestation entwickeln.

Die heutige Stellung der Frau und ihre Probleme werden von den veränderten Grundzügen der heutigen Gesellschaft gedeutet, von dem Zerfall der

Großfamilie als der Zelle der Gesellschaft. In heutigem »gasförmigem« Zustand der Gesellschaft verlieren sowohl der Mann, der als »pater familias« die Familie in der Gesellschaft vertrat, als auch die Frau, die sie nach innen zusammenhielt, ihre geschichtlichen gesellschaftlichen Rollen, durch die sie auch »metaphysisch« definiert wurden. Heute ist der Unterschied der Geschlechter nicht mehr univok – die Frau als minderwertiger Mann – sondern analog, aber die Stellung der Frau in der Gesellschaft ist sehr belastet, da sie sich, um in der »gasförmigen« Gesellschaft zu bestehen, viel mehr umstellen muß, als der Mann, der meist doch der Träger des öffentlichen Lebens war. Die neue Situation wirkt sich mit ihren Spannungen und unerlösten Fragen auch in der Kirche aus. Das Evangelium mit seiner Idee der Gotteskindschaft, der (Wieder)geburt im Geiste, Befreiung des Individuums von den Klan- oder Familieninteressen deutet die möglichen Lösungen an.

Zum Schluß wird eine Beschreibung von Rilke gebracht, die bereits das Unbehagen der Frau in der neuen Zeit schildert.